

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ԲԱՐԱՅԵԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԵԿԱՆ

Կը հրատարակուի ամեն ամսոյ սկիզբը:
Բաժանորդագրան է կամիցիկ վճարելոյ՝ Տարեկան 8 ֆր.
— 4 րր.: — Վեցամսեայ՝ 5 ֆր.: — 2 րր. 50 կոպ.:
Մէկ թիւ առանձին՝ Կը վաճառուի 1 ֆր.: — 50 կոպ.:

Խմբագրութեան կենդրոնափայտը է՝ Վիեննա, Մոխ-
թարեան Միաբանութեան Մարչ վանքը:
Ծանոթ ծախքն խմբագրութեան վրայ է:
Ծանոցմունքն առանձին սակարկութեամբ:

ԲԱՐԱՅԵԿԱՆԻ

ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԱՆ
ԿՐԱԿԱՆ — Պատմութիւն հայ լրագրութեան: —
Մինաս Թողթեան:
ՄԱՏՆԱՍՏՈՍԱԿԱՆ — «Արքա», պատկերազարդ
հանդէս:
ԲԱՆԱՍՏԵՂՈՍԱԿԱՆ — Կաթիլ մի շուր — Դեռ կայ
ժամանակ:
ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԵԿԱՆ
ԱՐՈՒԵՍՏԱՆԱՆԴՆԱՐԻ ՎԵՆՆԱ (Պատկերազարդ):
ՈՍԵԼԵՈՅԷ
ՆՈՐԱՂՈՒՐ — ՏՆՏՆԱԿԱՆ — ՄԱՆՐԱՂՈՒՐ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ (Պատկերազարդ):

ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏԱՌԻՒՆ ՀԱՆ ԼՐԱԿՈՒԹԱՆ
Ի ՍԵՂԵՆԵ ՄԵՆՁԵՆ ՄԵՐ ԺԱՄԵՆԵԿ

Բ. ՇՐՋԱՆ

1840ԷՆ ՄԻՆԱՅԻ 1860:

(Ըրտնախօսութիւն):

10. ԱՋԻՈՐՈՐ ԲԻՒՋԱՆԳԵԱՆ

Շարժաթիւն, Կոստ. Պոլիս, 1840—1841:
Խմբ. Խաչատուր Ռաֆայէլ: 8րդ. Պղ. Արա-
պեան Արապիցիոյ:

ԱՐԷՆԱՅ՝ Արքայութեան հրատարակմանէն
քանի մ'ամիս ետքն, պահելը՝ 1840 շրջմը.
30ին սկսաւ խաչատուր Ռաֆայէլի որ. Ամերիկա
առած էր իւր կրթութիւնն, աշխարհաբար շա-
բաթաթիւն մը հրատարակել ի Կոստ. Պոլիս,
Կոստ. անուն էր դրած՝ Աղջարաթ Բիւզանդիան,
Կաթիլն Քաղաքի, Բանաբոյն, Ատրաբոյն

Ի Տեա շաղիս Եւսեփ, 1887. Թ. 12:

— Զբօսիւն՝, Այս լրագրոյ լծաբարն (motto)
էր «Ազգի մը լուսաւորութիւնը գիտութեանն
ու կրթութեանն առաջ կուգայ», Ծառայն էր
միանալ թերթ մը (2 թուղթ). գիրը միջակ,
ազգաբնութիւնը բառական լաւ, տարեկան գինը
100 դուրուշ: Խմբագիրն թէեւ Նշեմանը 2ին
լրագրոյն Յայտարարութիւնն հրատարակած էր
եւ իւր լրագրոյն ծրագիրը նկարած, սակայն ա-
ռաջին թուոյն սկիզբն ալ կը գնէ Ծառայնի
մը՝ որուն սկիզբն յառաջ բերելը լեզուն վույ
գաղափար մը տալու համար:

«Սովորութեան նայելով պէտք էր որ մենք ալ
առջի կազմեանն ըլլալուն՝ յառաջանալով ինքեան մը
սկիզբն, այլ գործունէ մէջ գտնուիմք յառաջանալու
թիւններուն վիճակը տեսնելով» (որոնք քիչ մարդիկ էր
կարգան) ու «այն» 2ին յայտարարութիւն մը հրատա-
րակելով... ինչ ուզէր որ սովորութիւնն է աշխարհ
տեղը դիտարկութիւնն տանը ու արիւն հարկաւ որ ու
պատկար բանիւն ալ առ աղջարաթ եւ մենք: (Ար-
տը Բեւեռիս, 1840. Թ. 1):

Արքայութեան խմբագրութեան խմբագրութեան
էր աւելի քաղաքական լրեր, բայց ունէր նաեւ
արուեստական, բարոյական եւ գիտական հա-
տուածներ:

Առաջին թիւն ստուգիւ շատ աւելի հա-
րուստ է նիւթով քան Արշալոյս Արքայութեան ա-
ռաջին թուերն: Եւ իրար հաջիւ թէ ծնաւ Ար-
քայութեան խմբագրութեան, սկսաւ մրցում մը Արշալոյս
Արքայութեան հետ՝ իրարու քաղաքական լրերն
ուղղելով: Սակայն Արքայութեան խմբագրութեան
շատ տեղի տուաւ իւր աշխարհաբար լեզուն
Կոստ. Պոլսոյ մէջ ամենեւին լեզուն լեզուն
չգտաւ, եւ արդէն 5* թուին անունը նշին պա-
հելով՝ հայերէն լեզուն փոխեց տաճկերէնի, հե-
տեւեւ իւր բաժանորդաց մեծագոյն մասին

Ի Բառական հետաքրքրական են նաեւ ողբեր (լու-
սիւն) եւ իրարեւորութեան տեղ գործածած կա-
պիւններ եւ կապիւններ բառեր:

խնդրանաց, որով նաև եւրոպացի եւ տաճիկ բաժանորդներ գտաւ, ինչպէս կ'ընէ ինքն խմբագրէր, Սահպան կ'երեւայ թէ այս փոփոխութիւնէն ալ շահ մը չէ տեսած. մէկ տարւոյ ընթացքին մէջ շարժել չարաթ ինկաւ. եւ 1841ին վերջերը տեսաւ իւր վախճանը:

11. ՅԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԻՐԻՆՈՒՄ

Շաքարածրոյթ, Կոստ. Պոլիս, 1840—:

Սոստ. Պոլիս 1840ին վերջերը Թափէի խօսքով Լալէի սկսաւ գարննաւ շարունակուել, Թափէի խօսքով տաճիկ լրագիրն Տայերէն թարգմանելով: Սակայն այս անգամ անունը քիչ մը փոփոխուած էր եւ կը կոչուէր՝ Յայաստանի լրոյ Գիւթ Տէր-Պէտլ Օսմանէն. Գիւթն էր միայն, ի սկզբան երկրպետն, բայց քանի մը թիւ հոգն ետիջան լրագրական թերթ մը (2 թուղթ) 1847ին Յայաստան լրագիր Գիւթ Տէր-Պէտլ Օսմանէն անուամբ գեւ. կը շարունակուէր. բայց թէ երբ դադարեցաւ՝ մեր ունեցած անկատար ատաղձն չի ներեր գուշակել:

12. ԲԱՅԱՍՏԱՆԻ

Երկրաշարժ թիւ... 1843—1844:

Խոյ. Ս. Սիւրբանյան Միաբանութիւն:

Գլ. Ս. Ղազարոս:

Լմուցի քանուկերէ տարի անցած էր Եւրոպայի Բալկանի դաշարմանէն հետեւ՝ երբ վերստին Միաբանութիւնն ինչպէս մտադրութիւնն դարձուցած էր նախնաց մատենագրութեանց հրատարակութեան, նոյնպէս պատշաճ տեսաւ վերստին ինքն լրագրական ասպարէզն: Սիրով ողջունեց ազգն Միաբանութեան 1843ին Մայիսի սկիզբն հրատարակած ուսումնաթիւթն, որուն անունը նոյն էր Եւրոպայի Բալկանի երկրորդ անուան հետ, այսինքն՝ Բալկանի, Օսմանի, Բալկանի, Բալկանի եւ Բալկանի: Բալկանի թիւն էր 1843 Մայիսի սկիզբն սկսաւ՝ սակայն նոյն տարւոյ ամէն թիւերն իրրեւ Յունուարէն սկսեալ հրատարակեց:

Բալկանի գիրքը ծանօթ է ամենուն, մեծ քառանկ. ծաւալն ի սկզբանէ մինչեւ ցայսօր նոյն է, այսինքն՝ տարին 24 թերթ (384 երես) երկրորդն: Իսկ հրատարակութեան ժամանակափոքը միշտ նոյն շնաց: Ի սկզբան երկարաթափութիւնէ էր՝ իւրաքանչիւր ամսոյն 1ին եւ 15ին մէկ թերթ հրատարակուելով. եւ շարունակեցաւ այսպէս 15 տարի մինչեւ 1858, երբ ծաւ-

ալը նոյն պահով՝ ամիսն անգամ մը սկսաւ երեւալ: Եւ 15 տարի ալ միայն ցայսպէս ամսաթիւթ մինչեւ 1873: Նոյն տարին Բալկանի կը սկսի՝ «Եւր. Զարդ», նոր ընթացք մը, ծաւալէն դարձեալ ոչինչ նուազեցնելով՝ իրր եռամսեայ «Հանդիսարան», երեք ամիսն անգամ մը կը հրատարակուի, եւ կը շարունակուի ցայսպէս մինչեւ ցայսօր: —

Երբ լրագրութեան պատմութեան մէջ սակաւաւոր են այն լրագիրներն, որ երկայն եւ միանգամայն պատուաւոր ապրանք ըլլան: Ամենքն անշուշտ մեզի իրաւունք կու տան, թէ յոգնեց Բալկանի այս սակաւաւորաց գահերէն բազմեցնել: Սակայն ամէն մարդկային գործ իւր կատարելութեանց հետ կ'ունենայ իւր տակը կողմեր, եւ յայտ միայն յառաջդիմութեան հիմն: Այս պատճառաւ զարմանալի չերեւայ թէ այն պատուական թերթին վրայ շնորհակցութեամբ միշտ այն ամէն յատուկ թիւներն, որոնց գտնուիլը անկախ էր: — Նկատենք Բալկանի ի մերձուստ:

Բալկանի Եւրոպային ի սկզբանէ հետեւ խմբագրաց մտադրութեան նիւթ եղած է: Անանձինն խնամք մը կը տեսնուի օպագրական վերիպակներն ազատ մարտ, թուղթն իւրաքանչիւր ժամանակին պատշաճեցնելու, յօդուածներու շափն փոքր ի շատէ համեմատութեան մէջ պահելու, եւ վերջապէս ամենայնին մաքուր օպագրութիւն ի լոյս հանելու: Հաշտակցութեամբ զգածու մե թէ կատարելապէս չի հաճիր բազմաթիւ պատկերներուն՝ գիտութեան ամէն ճիւղերէն, որ կը տեսնուին Բալկանի գրեթէ ամէն հատորներուն մէջ, սակայն կրնայ զանոնք լաւ պատկերաց կարգը պատել: Իսկ ազգային հոսութեանց բազմաթիւ պատկերներուն, մեծ յարգութեան ազգային պատմութեան եւ գիտութեան հետամուտ եղողներն առջեւ: — Այս է Բալկանի Եւրոպային:

Իսկ «Եւրոպայ»: — Բալկանի ի սկզբան հրատարակութեան իրեն ընթերցող ընտրած էր աւելի հասարակ ժողովրդեան «ագէտ»՝ դասն, եւ այն պատճառաւ՝ ինչպէս լեզուն ժողովրդեան եւ ինչպէս ընթերցող ընտրած էր, նոյնպէս նաեւ նիւթերն: Ընդհանուր ծրագրի մէջ տակ՝ եւրոպական, յառաջդիմութիւնը, դատմութեան տեղեկութիւնները, բնական գիտութիւնները, դաստիարակութիւն, տնտեսագիտութիւն, երգչկարգորութիւն եւ այլն՝ կը մշակէր խնամով, իւր

1 Յեւ. Հալիպէ Լալէի, 1887, թ. 10:

1 Բալկանի, 1845, Եւրոպային:

բաքանչիւր իրաց վրայ մանրամասն ձառելով, եւ աւելի գործնական կեանքն շռափելով: Եթէ այս առաջին շրջանին մէջ կը Հանգիստիւր նստէ այնպիսի յօդուածներու՝ որ այնչափ յարմար չեն բուսն Հասարակ ժողովրդեան, գրաբար Հասարակներու, բանաստեղծութեանց եւ թարգմանութեանց, այն ամենայն ոչ թէ ճիշդագոյն մը Հետեւողութեամբ եղած վերելայ, այլ լոկ պատահական, զոր օրինակ կ'ընտելլ առթիւ խոստած ձառերու յօդուածներ, եւ նոյն իսկ ամբողջական գրքեր: Բաշխմանից այս շրջանին ամեն հատորներուն մէջ կը տեսնուի նաեւ բազմաթիւ ազգային ուսումնական յօդուածներ, ի բաց առեալ տոյն շրջանին վերջին տարիները:

Բաշխմանը Նոր Էջանի սկսելով 1873 ին կը սկսի մեկնիլ Հասարակ ժողովրդեան դասէն, եւ «կ'ը փափաքի Նոր ժամանակիս լուսամտի ուսումնաթերթիդ ունչի ալ Հետեւիլ իւր իւր, եւ իրեն լուսագոյն թանգարան կամ Հանգիստիս մ'ընել հին եւ նոր կարեւոր գիտելեաց», Ա. Ն. Նոս Հետեւ կը տեսնուի թանգարանից ազգային դասական Տեղեկութեան թարգմանութիւնը, յաճախ գրաբար, ազգային մշակեալ յօդուածներ՝ գրականութեան վերաբերեալ: Միով բանի՝ Նոր Էջան աւելի զօրութիւն մը տալ ուզած է բովանդակութեան որպիսութեան եւ ներքին արժողութեան:

Հետեւելով մեր սովորութեան յառաջ կը բերենք հոս Բաշխմանի ազգային ուսումնական յօդուածաց ցանկն:

1843

Հայերուն Ռուսաց հետ փառապանութեան սկիզբ, 13: — Տեղեկութիւն Ամերիկայի Հայոց վրայ, 61: — Ազգային լեզուն պահելու վրայ, 76: — Աշխարհաբար լեզուի վրայ, 108: — Ռուսի Հայաստանի նշանք, 128: — Լազարեան ազգաստեղծի վրայ համառու տեղեկութիւն, 187: — Հայոց ազգին պարսկերէր, 253: — Ազգային երգերու եւ ուրիշ աւանդութիւններու վրայ, 332: — Ազգային գրական տեղ, 263: — Եզոյ կործանումն անբարոյական Հայոց, 317, 334: — Ռուսաց գիտնականն ու քաղաքական պայքարներուն մէջ երեւելի եղան հայազգի իշխաններ, 349:

1844

Հայի, 75: — Պոլսոյ Պէլ իւստիֆեան, 90: — Աւստի, 155: — Տեղեկութիւն իրենց, Հայոց վրայ, 173, 300: — Բաշխմանի լեզուն ազգային, 201, 281, 314: — Տեղեկութիւն, 220: — Հայոց լեզուն հնոյն իրենց, 332: — Հանձնար եւ քաղաքական Հայաստանաց, 347, 365: — Զրաբար ազգաստեղծութեան փորձ եւ յորդոր, 31:

1845

Հայերեանց Եւրոպացի, 59: — Նորահայր բառերու վրայ, 267: — Բազապ ընկի հնոյն հայկական տառի, 361: — Ազգային հայրենաստեղծութիւն Ա. Բ. 330, 343: — Հոգիի Երկարութիւն, Բ. Գ. Դ. 140, 173, 238, 301: — Ռուսական երգեր — Կարաւսկի, 110: — Որք անժամ օրհասականի, 109, 251:

Իւսկիւլ, 1878, Եւրոպայի:

1846

Ազգաստեղծութեան վրայ յորդոր, 241: — Հայոց տնտեսի վրայ, 19: — Պրիմալ շնորհ Հայոց ուսումնասիրութիւնը, 20: — Դերեան Լաբորանցի, 21: — Պարսկ Բարութիւն Պարսկի Տառնան, 253: — Պետրոս Ամբաստանապետի, 309: — Անի, 324: — Հայկական հնոյն տեղեկութիւն վրայ, 375: — Մեր ի գործ հնոյն վրայ, 44: — Հին եւ նոր տնտեսի տնտեսագիտութեան վրայ, 51: — Հայերեն գրաբար լեզուի յատկութեան վրայ, 196: — Մեր Որք հնոյն վրայ, 262: — Վստայ Եւրոպայի վրայ տեղեկութիւն, 73:

1847

Ռուսոսմէ բնի, 39: — Լազարեան Հայաստան, 11: — Եւրոպայ, Ազգային Եւրոպայեան, 311: — Լեւոն Ե. եւ իր հրովարտելը, 92: — Մովսէս Լաբորանցի եւ իր Հայոց պատմութիւնը, 150: Մեր աշխարհագրական մէջ մասն քանի մը տարազգի մանկիկներու վրայ, 171, 4, 165: — Վստայի Հայոց վրայ տեղեկութիւն, 168: — Մեր ազգին հին մեղադրացի վրայ համառու տեղեկութիւն, 203: — Գոյնանեան Սարգիս վարդապետ, 214: — Անի քաղաքի տեսքները, 5: — Ազգային երգեր, 94:

1848

Մարաշու վանքի Գառնատանագիրք, 40: — Բազապ իսկական եւ խախտապարտ օրինակի գրքի Գառնատանի Միւրիմար Գոյն, 117: — Անի ամբարտեանի Հայոց տուած հրովարտելը, 212: — Հայոց գրքերու վրայ, 247: — Վստայ պարսկական կամ փորձութեան Լազարեան Հայոց, 261: — Զեւնապի Միւրիմար Գոյն, 154: — Դրամ Բ. Տեղեկութիւն իւր իւր հայկական, 375: — Վստայի Ազգային Օրագրի, 325: — Օրագրաց եւ իրարաց վրայ, 20: — Աւստայութիւնի Պ. Բ. Կիւրի Զօրպետ, 198: — Ազգային ուսումնական երգեր, փառապանութիւն երկրի եւ երկրի, 331:

1849

Ազգային յատուկ դաստիարակութիւն, 5: — Ազգին յատուկ կրթութիւն տուողն պետք է ազգային լեզու, 33: — Ազգին պատմութեան կամ կատարելութեան վրայ, 65: — Տառնական գիտելիք, 96: — Ազգաստեղծութիւն, 97, 129: — Ազգային պատմութեան մը որ յառաջադիմութեան միջոցներ կ'արդիւն, 161: — Գիտարք պատմութեան Հայոց ազգին, Գառնատանի կործան, 235: — Ազգերուն մեծ պատմութեան մ'այլ, Կառնան, 337: — Մատենի Ամերիկ Տառն Գառնատան, առաջին արդիւն փառապետ, 1: — Գառնատանցի՝ պատմիչ եւ հայ թագուոր, 19: — Ըստիւրանիկա ամբողջի վրայ բնականաւոր արձանագիր մը, 38: — Մովսէս Երզնկացի Հայոց, 51: — Թագ Տեղապետ, 152: — Դրամ Զահարայ թագուոր փորձ Հայոց, 248: — Վստայ Սարգիս թագուոր Ամերիկ Միւրիմար Տեղեկան պատմիչի տոհմի տուած նորոգելիք պատմիչ, 343: — Թիւրքի, 91: — Գեղարքայ վանքի տարուորութիւն, 371: — Ռուսական լեզուն մէջ գործածուած կ'է կամ իւր մանկիկ վրայ, 104:

1850

Ազգին օգտակար, կատարել, գիտնական համար հարկարք երգեր, 81: — Հանգիստ իրարեանց 1620 տարուորի Եւրոպայ, 6: — Անի քաղաքի մէջ եղած եկեղեցի մը լուսամտի վրայ գրքերուն մեկնութիւնը, 21: — Հայոց մէջ ծնողաց եւ մայր տեղեկութիւն, 38: — Տեղեկութիւն, Կարաւար 245: Գոյն Օսմ. Վեհ. Թագարեան ընդունած նոր պատմիչ, 69: — Տեղեկան իրարեւ եւ Եւրոպայ, 152: — Ազգային ազգաստեղծութեան սկզբնաբարութիւնը եւ յառաջանալու պատմութիւն, 230, 344, 1851, 40, 182: — Պատմամանք կամ Վարդանապետ թագ, 295: — Լուր եւ տնտես Հայաստանի, Ա. Հայաստան, 195: — Բարձր Հայր, Եկեղեցաց, 263: — Գ. Երզնկա, 296: — Գ. Գոյնանեան Երզնկացի, 1851, 218: — Բազապ թագարանութեան տնտեսագիտական տեղի Եւրոպայ, 212, 1851, 230: — Բազապ առ Գոյն Բազապ, 330: — Սարգիս թագարանի Կոմիտեան փառապետ, 341, 1851, 56, 120, 281, 314: — Ազգային վրդաստանութիւն, 340, 1851, 6:

1851

Երկնագործների Արշակունյաց. 8: — Բ. Արշակունյաց. 51: — Գ. Վարդապետ. 187: — Հնգետաժողովրդի տարեգրքի նախատախտի թիվը Սրբոյ Վարդապետի. 225: — Յարգոյ Մովսիսի խորհրդանշանը 2-րդ քաղաքի անունով. 49: — Մեծագիտաբանության թիվը. 87: — Կոթի անվանումը Սեբ. 208:

1852

Տեսութիւն ի գանձ թղթին Հայոց կամ Ստեփաննի Բաւարաց. 86: — Օշին սպարաւ. ու իրեն գրած ոտանաւոր մէկ թուղթը. 182:

1854

Անի եւ Կամահի ամրոց. 22:

1856

Արդիսի Եղիսիանու աստուծոյ զանաւան ժամանակն պատմականաց. 46: — Բովմայի Արծրունւոյ յարգաւ երեսպարարու եւ պանծայի ար. Երեմիայի ար Սկիւմարոյ զարգիւ. 198: — Թովմայի Արծրունւոյ յարգաւ զնախնիական Արծրունւոյ. Թե թէ զիջ ամանը յառաջ լաւ զնախնիական Արծրի (Գաղաթի) աստ. եւ ոչ արծանի ինչ յիշատակի ի նմա գործն գործեցին. 91: — Հայր եւ Հայաստան. 280: — Երեստաւորքի Մակարայ ժամաց. 142: — Աղայի Տիարաւորութիւն. Եր կամ Արայ Հայկազն. 841, 866:

1857

Յերմանուկեան Բովմանեւ եղիսիոցոսին Կառնապարհորդութիւնը. 42:

1858

Արտաշատ. 46: — Գաւանի. 174: — Պ. Յովսէփ Գեղեթեան. 293:

1859

Աղայի պատմութիւն. Արտաշէն Ա. 8:

1860

Հայկ. Հայկոյ չիքանն եւ տուն. 3:

1861

Ունեփոթիկի մի մէջ եղան լաւի մէջ աղգային երգեր. 145: — Դպրութիւն Հայոց. 15: — Պատմութիւն Հայկական դպրութեան. 81, 64, 96, 159, 191, 224, 293, 325, 367, 1862, 82, 64, 96, 128, 180, 192, 224, 256, 288, 320: — Փաստաւորութիւն իւրեւնդացի. 63: — Բնախօսութիւն Հայաստանի. 8, 11:

1862

Աղայի անձնական տեսութիւն. 8: — Աղգային պատմութեան մանր պարագայք. 15: — Հայագիր. 18, 88, 65, 97, 129, 161, 198, 225, 257, 289, 828, 861: — Թուարարու երգի ի խորհուրդ աստ. երկուշարմիւն. 85: — Քարոզ (Կանա) Սրբոյ Վարդանան. 174: — Կարգաբարութիւն թուարարի Կարոյ եւ մեծ գետնաշարմիւն ար եղաւ յամի 1859: — 146, 206:

1863

Ցանկ Հայերէն տպագրութեանց 1862 տարւոյն աղգային հեղինակաց. 28: Աղգային արդի վիճակի պատմութեան աւել. 83: Աշոտ Ա. Հայաստանի զարգիւ տարի յառաջ. 145, 177, 209, 241, 278, 805: — Աղգի Երեմիայի Հայերէնագրութեան երկախորհութիւնը. 123: — Լեւոն վերջին. 869: — Հինգրիցի տեսութիւն ի վերայ Հայոց. 65: — Տեղաբարութիւն ի վերջ եւ ի մեծ Հայոց. 8, 42, 92, 104, 161, 198, 225, 261, 291, 318, 837, 896, 1864: — 9, 68, 90, 152, 187, 219, 249, 280, 815, 877, 1865: — 20, 68, 119:

1864

Չապիւ. 88, 65: — Առաջին ասպատակ նետադաշտ ի Հայոց. 161, 198, 225: — Լաւորան աղգատու. 87: — Կարգաւ եւ Պրիւրոս. 97, 129: — Խուլ խաւի. 257, 289: — Կիրակոս պատմիչ. 849: — Ատախիկան մեղա ի Դիւնեղէն լերին Հայոց. 821, 868:

1865

Աղգայի արեւել Սարգստ. 282: — Գիւղի Արծրաթի ար ի Հայաստան. 826: — Խոսանի Երեմիայի յանապատ Հայոց. 88, 65, 97, 149, 181: — 2-րդ քաղաքի անունով տպագրութեան Հայոց. Լաւոր քաղաքի թուարար. 213: — Վասն Գաղաթի. 245, 277, 809: — Ս. Երեմիայի. 341: — Քիւր. 879:

1866

Աղգային Երեմիայի. 160: — Աղգատուան Երեմիայի ի Կ. Պոլսի. 55, 1867, 819: — Առաջադիւն թիւն աղգային. 94: — Կոթի անունի Երեմիայի. 80: — Երեւոյ Վարդան Կարոյի. Ա. 161, Բ. 198:

1867

Անիւրիւն Հայոց. 257: — Հանդէս Տարաւնաց Մուշ գաւառին մէջ. 807: — Դիւնեղէն Երեմիայի Զարգիւ Քիւրեքի Օղտու լաւագործ. 129, 180, 202, 801, 828, 370, 1865, 114, 145, 246, 820, 1869, 177: — Մեր երեւոյն. 8: — Մեր նախնեաց մէջ Դիւնեղէնի հասած Դիւնեղէնի երկու գրաւորներ. 353: — Կերտե Դարանի Հայկազն. 297:

1868

Բաւմիւր Հայոց Մեծաց. 961, 298, 356: — Լաւոր Բաւմիւր տունի հանգիւստ Մուշ գաւառին մէջ. 129:

1869

Բովմանեւ Պէյ Տաւաթ. 160: — Կըմար եւ Կըմար ի Հայաստան Սիւրբի. 66, 97, 129, 161, 198, 225, 257, 389, 321, 358:

1870

Հայք Հարապիւն իւրեւնդ. Գիտութեան թիւն Հոնք ար Հէյ Գաղաթի Երեմիայի. 366: — Պրիւրոյ լերանց պիւնեղութիւն մէ. 814: — Վասն Եւթ. 816:

1871

Աղգային առաջ ի գործ նախնեաց 228:

1872

Երկու զարգաւոր աղգային իշխաւորք քաղաքաւոր. 156: — Հնորայի եւ Կարգաւոր Բ. 161, 198, 225, 257, 289, 321, 358:

1873

Աղգային Երեմիայի ի Զուրիցի. 306: — Կ. Զուրի Երեմիայի թիւն Սարգստ. 50: — Առաջին Կարգաւ ի Մեծ Հայոց. 54: — Ս. Երեմիայի վերջին Հայերէն դպրութեան. 254: — Բարգաւանութեան Կարգ. 821: — Բարս Բ. 65: — Հայկական տպագրութեան. 97: — Հայկ Ա. Գիւղի Լաւորար. 45: — Սարգ Բարսեղ եւ Երեմիայի թիւն. 113: — Վարդանայ Հայկազն Տար Երեմիայի Կարգաւ Կարգաւ Կարգաւ. 807: — Սարգ Կարգաւ Կարգաւ. 821: — Օրինակ խոստարի իւրեւնդութեան Հայոց Կարգաւ. Կարգ. 126: — Le seigneur de Sarvantikar et les chevaliers de l'Ordre teutonique, document arménien de l'an 1271, — 108:

1874

Հայ եւ Կարգաւան Երեմիայի եւ Երեմիայի արտաւոր տեսութեան մեր ի առաջ իշխաւոր նոցա. 13: — Առաջին աղգային. 336, 1875, 40, 125, 246: — Գիւղ Կարգաւ. 821: — S. Grégoire de Narek et ses oeuvres, 244: — Հայաւ ար առ Հայերէն. 845: — Հին տպագրութեան թիւն. 15: — Բովմանեւ Արծրաւոր Հայկազն Երեմիայի. 330: — Կերտե Լաւորար. 241: — Կերտե Երեմիայի ի Բարգաւան Կարգ. 7, 251: — Երեւոյ Գիւղ եւ Հայերէն Բարգաւանութիւնը. 29:

1875

Առաջին Երեմիայի, պատմութեան վերաբերեալ. 25, 107, 280, 842, 1876, 120, 206: — Աղգի Հնարակի Կարգաւ Հայաստանի. 84, 109, 209, 337, 1876, 140: — Բովմանեւ տեսութեան մէջ նախնեաց Բարգաւանութեանց վերայ պատմական ընդուն. 862: — Հայ վերաբերեց Երեմիայի ու լաւագ. — Յիւն եւ ա.

1887

Հրատարակութիւնը ազգային տպարանաց լընթաց 1886 ամսին. 12. — Երգ. Վանքեօց. 16. — Վարդանայ Վարդապետի աշխարհացոյց ամենայն տիեզերաց. 184. — Պատուոյն մի ի գրող մեծի վարժապետին Վարդանայ Վան գիւտի տառից մերց ի ձեռն Ս. Միքայելայ. 187. — Բնագիտութիւն թղթին Մ. Խորենացոյ առ Սահակ Արքեպիսկոպի եւ Պատկերի Տիրապետի Հոգեպետ. 97. — Երանելւոյն Բովանանու Ոսկերեքերի մեկնութիւն Եսայիայ մարգարէին թարգմանեալ լատիներէն. 291. — Բնագիտութիւն Բարդուղիմէոսի Մոսկովի խորհրդացոյ Պետիցիոն գրոց վրայ. 306. — Դշաբը Հայկական երաժշտութեան. 315. — Դեմոսթոն եւ Նորա յաղագս բնութեան մարդոց գրոց Հայկական հին թարգմանութիւն. 318.

Ար վերջըներնք Բաւմֆօլի վրայ յօգուած, մեր անձնական կարծիքն համառօտելով: Բաւմֆօլի մեծ արդիւնք ունի վաստակած իւր 45 ամեայ կենաց պատկառելի հասակին մէջ: Արդիւնք մը Եւրոպացոց առջեւ, որոնք ազգային շատ քաներու ծանօթացած են Բաւմֆօլի հայ բայց մանաւանդ երբեմն երբեմն տեսնուած գաղղիներէն կամ իտալիէն ծանրակշիռ յօդուածներով: Եւ իրօք ամեն եւրոպացի երբ Հայոց վրայ կը գրէ, կը յիշատակէ ի մասնաւորի Բաւմֆօլի: Բաւմֆօլի ունի նաեւ իրական արդիւնք մ'ազգին ինչպէս հասարակ ժողովրդեան՝ նշնպէս գիտնոց առջեւ: Ի սկիզբն, երբ իւր նմաններն շատ քիչ կային ազգին մէջ, գիտութիւններն պարզ եւ հասարակ ոճով ծանօթացուց ժողովրդեան, ազգային յօդուածներով՝ որոնքմէ թէ եւ ամառք այսօր նշանակութիւն չունին, ազգին ինքնաճանաչութեան արթննալուն ձեռննուտ. եղաւ, եւ տուաւ. նաեւ գիտնոց՝ ազգային հնութեանց եւ գրականութեան վրայ բազմաթիւ յօդուածներ, որոնցմէ շատերն այսօր օգտակարապէս կ'ընթերցուին: Բաց ասկէ՝ եւրոպացի եւ յոյն դասական մատենագիրութիւնը ըստ մասին, բազմաթիւ թատրոնի ու վէպեր ի հայ թարգմանութեամբ ազգային ստացուածք եղած են այսօր Բաւմֆօլի միջոցաւ: Ո՛ր թողունք ազգային թանկագին ձեռագրաց կամ հասակոտորներու հրատարակութիւնըն ալ, որոնք անբաւ արժէք ունին ոչ միայն ազգային գիտնոց, այլ եւ Եւրոպացոց առջեւ:

Ասոնք են, ըստ մեզ, Բաւմֆօլի առաւելութիւններն: Սակայն մեր տկար աչքը չի տեսներ հոն ուրիշ քանի մը յատկութիւններն ալ, որոնք որեւէ թերթի անհրաժեշտ են: Թերթ մը, զիւրիդ ուսումնական, ըլլալ ընտանեկան, արուեստական եւ այլն, ցորչելի ճանաչող իրեն բացարձակ ասպարէզ չէ ընտրած, պէտք է անհրաժեշտ աւելի էւր խառնակ մէջ ապրիլ, մերձեւնալ ժամանակակից դիպաց այնչափ՝ որչափ իւր ուղղութիւնն իրեն կը ներէ: Այս կէտն, կար-

ծենք, Բաւմֆօլի մեծարդ խմբագրութեան մտադրութեանը կարօտ է:

Ուսումնական թերթի մ'էական են քննադատական ոգի, եւ այս միայն կրնայ թերթին ներքին արժէքն որոշել: Բաւմֆօլի ինքնագիր ազգային յօդուածոց մէջ ընդհանրապէս կը բաշխուող երեսնել աւելագոյն քննադատական ոգի, ժամանակակից հմտական քննութեանց եւ ասոնց իրական արդեանց ծանրակշիռութիւն տալ, թողուլ ի հնոց ինչ որ թողուլ է, միով բանիւ քայլել միշտ ժամանակին յատարագիմութեան հետ: Գիտութեան լծակն է կասականն, եւ այս կասականն է որ գիտութիւնները յատարագիմութեան պիտու հսկայ հասակին հասցեած է: Անտարակուսելի է որ նաեւ մեր ազգային գիտութիւնն ալ ասով միայն կրնայ ինքնաճանաչուլ:

Մեր անկողնակալութեան պարտքն համարեցանք յիշատակել հոս նաեւ այս հանգամանքներն՝ որոնք ըստ մեր տեսութեան կրնային մեծցնել նոյն առաւելութիւնը: Մականք այս վերջոյնց ցնչուց լիով չանտեսիլը ոչինչ իւրից կը նուազեցնէ առհասարակ բազմութիւնը, եւ ոչ ալ կը նեմեացնէ անոնց պայծառութիւնը: Բաւմֆօլի ինչպէս որ է՝ ոչ միայն եղած է մին ի գլխաւոր միջոցաւ՝ այլ եւ սկզբնաւորութիւն ազգային պիտու յատարագիմութեան:

Եթէ վերահիշել Մեծ. Միաբանութեան պարտական է ազգս մեծ երախտագիտութիւն, ասոր ոչ փոքր մասն պէտք է հայիլ այս հրատարակութեան, որ եւ պիտի մնայ միշտ անմահ յիշատակ Մեծարդ Միաբանութեան գրաւոր գործունէութեան:

(Հարաւարեմ):

Հ. Գ. Գ.

ԲՆԻՍ ԹԱԽՆԹԵՑԻ

Ողջ ի վերայ օլախոց երկրի
նայիրոսն ի թուրխոյն Միհաս
ուրիտոցի ասուցալ:

(Հարաւարեմ իւր իւր)

Պարտեալ կրկին հրաման հանեց,
ամեն բազար յարմար իւրեց,
զգրուել հպերի ամեն բաշտեց,
զինքեղեղեղ ամեն մահրոց:

Ջրիկանքն զվրթըն ձեռնեց,
եւ յաւան գիւրեմար կրեցեց,
լուսաւորին հօտէն հանեց,
մեծ հրամանաւ ապարարեց:

Թէ զինչ հայ կայ թող միկրարի,
կամայք և աղչուող ի միտքին.
Թող հայ չկենայ ի մեր երկրին.
ամեն հոռի հաւատ լինին:
Եկեղեցի զինչ կայ հայի,
խոթին, տերաթ, եւալաւարի:

Պարտեալ յԱրարեմ: